

Ștefan Mailat și Țara (cu cetatea) Făgărașului

Ioan-Aurel Pop

Ștefan Mailat (circa 1502-1550)¹, domn liber al Țării Făgărașului, voievod al Transilvaniei și comite al secuilor, a fost, alături de Iancu de Hunedoara, Bartolomeu Drágfi sau Nicolaus Olahus, unul dintre înalții demnitari de origine română din Transilvania și Ungaria². Spre deosebire de ceilalți, destinul lui Mailat este legat strâns de cel al cetății și Țării Făgărașului.

Ștefan Mailat a fost fiul boierului Mailat "Valahul" din Comăna de Jos. Acesta din urmă a fost numit de la un timp Matia Mailat și a devenit stolnic al regelui Vladislav II (1490-1516), la curtea din Buda, fiind recunoscut de suveran în 1509 ca posesor al moșiei *Zwnyozegh* sau Țânțari (azi Dumbrăvița), din comitatul Alba (dar situat între Brașov și Făgăraș). Odată cu trecerea la catolicism (1511), Matia Mailat și copiii săi – Comșa, Negoită, Ioan, Dumitru, Zehan-Ștefan, Marta – primesc noi posesiuni. Ca toți românii transilvăni ridicăți la un rang superior în societatea stărilor, Ștefan Mailat va avea mereu o dublă identitate: întâi cea de român ortodox (în cazul nostru și boier), dobândită prin naștere și apoi cea de nobil ungar catolic (și, de la o vreme, chiar calvin), primită ca urmare a adaptării la realitatea social-politică a țării de atunci³. Până și numele său a fost dublu, deoarece sunt mărturii că acasă, între ai săi, i se spunea Zehan sau Stan⁴. Nici tatăl său nu apare în documente înainte de trecerea la biserica romană decât cu numele de Mailat de Comăna sau Mailat Românul de Comăna, "boier al țării Făgărașului". La scurt timp după trecerea la confesiunea catolică, calitatea de nobil este tot mai mult evidențiată în detrimentul celei de boier, iar numele de Matia apare tot mai des înaintea celui de Mailat⁵. Înclinăm să credem că acest nume de Matia – neobișnuit în onomastica românească – a fost dobândit de Mailat senior odată cu botezul catolic, petrecut poate chiar în ziua de 24 februarie (1511), zi închinată apostolului Matthia în calendarul catolic. La fel s-au întâmplat lucrurile cu viitorul rege Matia Corvinul, născut la 24 februarie 1443, la Cluj. Tot cu ocazia trecerii la ritul latin, micul Zehan va fi fost rebotezat Ștefan.

* Mulțumim și pe această cale Fundației "M. H. Elias" a Academiei Române pentru bursa acordată în vederea cercetărilor în arhivele vieneze.

¹ Vezi, între altele, Béla Majláth, *Majlád István*, Budapesta, 1889; Augustin Bunea, *Stăpânii țării Oltului*, București, 1910; Octavian Popa, *Ștefan Mailat, Domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, III, 1931, nr. 5, p. 403-412; III, 1931, nr. 6, p. 506-525; IV, 1932, nr. 1, p. 13-25; IV, 1932, nr. 2, p. 152-159; IV, 1932, nr. 4, p. 347-359; IV, 1932, nr. 6, p. 483-489; Idem, *Ștefan Mailat*, Brașov, 1932 (se va cita în continuare serialul din "Țara Bârsei"); Pavel Binder, *Ștefan Mailat (circa 1502-1551), boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui*, în *Studii. Revistă de istorie*, 25, 1972, nr. 2, p. 301-309.

² Pentru o listă cvasicompletă a acestor demnitari, vezi Ioan Drăgan, *Nobili români în viața instituțională a Transilvaniei și Ungariei până la 1526*, în vol. *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu, la împlinirea vârstei de 70 de ani*, îngrijit de Nicolae Edroiu, Cluj-Napoca, 1998, p. 85-114.

³ Pentru această dublă identitate, vezi P. Binder, *op. cit.* (vezi nota 1), passim.

⁴ Un document emis la 16 august 1511 îl numește încă pe Ștefan cu numele de *Zehaan*, fiindcă trecerea la ritul latin abia se produsese. Cf. Ioan cavaler de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1907, p.77-81, nr. XXXI.

⁵ Vezi Béla Majláth, *Oklevelek Maylád István történetéhez*, I; în *Történelmi Társ.*, 1891, fasc. IV, p. 624-632.

Nu există nici o dovadă clară despre o altă origine decât cea făgărășeană a familiei Mailat⁶. Dimpotrivă, calitatea de boieri – nedobândită de la regii Ungariei, ci moștenită de la domnii Țării Românești⁷, de pe când aceștia stăpâneau Făgărașul – alături de alte mărturii pledează ferm pentru originea locală (din țara Oltului) a familiei.

Ștefan Mailat s-a mișcat în tinerețe în anturajul regelui Ludovic II (1516-1526), care i-a fost și naș la menționatul său botez catolic, a fost în relații foarte bune cu Nicolaus Olahus, secretarul regal și marele umanist și a ajuns cumnat al lui Toma Nádasdy, viitorul palatin al regelui Ferdinand de Habsburg⁸. În 1525, tânărul boier și nobil făgărășean era prim "stolnic" (*magister coquinae*) și, în 1526, "postelnic" și "logofăt" (*cubicularius et dispensator noster*) la curtea regelui Ludovic II. În această din urmă calitate, el ia parte la lupta de la Mohács (29 august 1526), încercând zadarnic să salveze regatul, scapă ca prin minune și duce la Buda vestea dezastrului.

Din 1526, Ungaria a avut doi regi, anume pe Ioan Zapolya, fost voievod al Transilvaniei și pe Ferdinand de Habsburg. Ștefan Mailat, alături de Toma Nádasdy, Ioan Zalay și de mulți alții, se declară adept al lui Ferdinand, cu speranța că apropierea de Carol Quintul va salva țara de asalturile otomane și cu gândul la multele avantaje personale viitoare. Ca urmare, Mailat este răsplătit de Ferdinand cu titlul de domn al Făgărașului *in spe* și ajunge efectiv comandant – împreună cu Zalay – al cetății Pojon (Bratislava). Din acest moment (1526), până la ocuparea de către turci a Ungariei centrale (1541) – și chiar mai târziu – destinul țării va fi zbcuiumat și tragic, iar nobilii transilvăneni vor trece adesea dintr-o tabără în alta, după cum le dictau interesele⁹. Este ceea ce observă și cronicarul contemporan, G. Szerémi, când arată că "acești transilvăneni își schimbau adesea credința lor, când spre regele Ioan, când spre Ferdinand"¹⁰. Mailat însuși a avut o astfel de conduită: în 1528, după un an și jumătate de slujbă pentru Ferdinand, el trece de partea lui Zapolya, dar în scurt timp revine alături de Habsburg; la sfârșitul anului 1531, prin unele acțiuni, pare să fie iarăși de partea lui Zapolya, pentru ca în 1533 să se manifeste din nou drept aderent al lui Ferdinand; la 1534, trece alături de Ioan Zapolya, iar adunarea stărilor din 28 octombrie, același an, îl alege voievod al Transilvaniei, funcție pe care o deține până în 1540 (în anii 1539-1540 a avut drept coleg de voievodat pe Emeric Balassa); în 1540, înainte de moartea regelui Ioan, Ștefan Mailat revine alături de Ferdinand. În vara anului 1541, în urma unor uneltiri ale inamicilor (Gheorghe Martinuzzi, Petru Rareș, turcii și alții), Mailat este prins și dus la Constantinopol, unde moare în 1550, după o detenție de circa zece ani. Mulți l-au numit trădător și fățarnic, dar și patriot,

⁶ S-a sugerat, pe baza unei coincidențe de nume, că Mailateștii făgărășeni ar proveni din Banat. Vezi *ibidem*, p. 621-624; P. Binder, *op. cit.* (vezi nota 1), p. 302.

⁷ Regii Ungariei nu au conferit niciodată calitatea de boieri și nici pe cea de cnez în evul mediu (secolele XIII-XV), ci, în multe cazuri, au recunoscut tacit sau prin documente scrise această calitate, provenită din specificul unui feudalism local românesc, de model bizantino-slav.

⁸ Pentru biografia lui Ștefan Mailat, date relativ complete se găsesc la O. Popa, *op. cit.* (vezi nota 1), *passim*.

⁹ Pentru exemplificări, vezi Ioan-Aurel Pop, *Mărturii documentare privind nobilimea din Hațeg în conflictul dintre Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg*, în AIIA Cluj-Napoca, XXVI, 1983-1984, p. 333-343.

¹⁰ G. Szerémi, *Epistola de perdicione regni Hungarorum, 1484-1543*, Pest, 1857, p. 299.

dornic de salvarea țării sale. La un moment dat, scârbit, alături de alții, de luptele intestinale care aduceau ruina regatului, Ștefan Mailat s-a aflat între liderii unei "ligi a patrioților", care-l voia drept rege pe acela dintre cei doi rivali care ar putea salva și apăra patria, care ar fi capabil de fapte, nu doar de vorbe. Nu este mai puțin adevărat că, pe fondul rivalităților interne și externe, domnul Făgărașului s-a gândit serios și la desprinderea Transilvaniei de Ungaria și la transformarea sa într-un principat condus de el însuși.

De-a lungul vieții, boierul (și nobilul) Mailat a purtat cu mândrie constantă un singur titlu, anume acela de "liber domn al Țării Făgărașului" (*liber dominus Terrae Fogaras*) sau "domn veșnic al Țării Făgărașului" (*perpetuus dominus Terrae Fogaras*). Cetatea și ținutul Făgărașului i-au fost lui Mailat adevărata țară, adăpostul perpetuu, scutul de apărare în momentele dificile. Nicolaus Olahus scrie despre Făgăraș: "Cetatea aceasta este ca și un mic ducat. Supușii ei sunt boierii români, care îl ascultă (respectă, cinstesc) pe domnul cetății ca pe un principe"¹¹. La momentul când scria Olahus, acel domn respectat ca un principe, la care se gândea umanistul, era tocmai Mailat. El a stăpânit într-un fel sau altul Făgărașul – cea mai puternică cetate din sudul Transilvaniei și domeniul său – între 1528 și 1541. Demersurile românului pentru dobândirea cetății au început încă din 1526, după moartea regelui Ludovic II la Mohács. Atunci, Ștefan Mailat, Toma Nádasdy și Ioan Zalay s-au prezentat cu tezaurul regal (capturat după ascunderea sa de către Ioan Bornemissa la Pojon) înaintea lui Ferdinand la Buda. Drept răsplătă, lui Mailat i se promite Făgărașul, pe care-l doreau însă și sașii (care aveau danie regească în acest sens de la 1472) și Nicolae Gerendi, episcopul Transilvaniei. Însă făgărașeanul insistă cu mijloace variate pe lângă suveran, pentru atingerea scopului său¹². S-au păstrat două documente date la 12 martie 1527 (*in festo beati Gregorii pape*)¹³, prin care Ștefan Mailat se angaja "pe credința, omenia și onoarea sa" să restituie oricând va fi nevoie cetatea Făgărașului regelui Ferdinand, adică "domnului meu preamiliostiv" (vezi anexa). Unul din documente este mai dezvoltat; prin el, "familiarul curții regești mărturisește și promite" regelui, "sub credința și cuvântul de bun bărbat și omenia mea", că, primind cetatea Făgărașului numai spre pază (supraveghere), atunci când ea va fi cerută înapoi, el o va reda și restitui în mâinile maiestății sale sau ale trimisului său, "fără întârziere, excepție, tergiversare sau orice altă scuză" și fără "vicleșug și înșelăciune sau orice altă manevră obscură". Al doilea înscris este un angajament similar, dar mai scurt (o variantă a celui alt). În el, emitentul, adică Ștefan Mailat, nu mai amintește că cetatea i-a fost încredințată doar în "custodie" (pază), ci promite numai că o va restitui regelui, "fără nici o contradicție", când acesta o va cere înapoi. Cele două variante arată dorința boierului din Comăna de a avea în orice condiții Făgărașul. Nepomenind în a doua variantă preluarea cetății

¹¹ Nicolaus Olahus, *Hungaria et Atila*, ed. A. F. Kollarius, Vindobonae (Viena), 1763, cap. XV, paragr. V; Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 493; *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493-1568). Texte alese*, studiu introductiv și note de I. S. Firu, Corneliu Albu, București, 1968, p. 124. Despre structura socială și etnică românească a Țării Făgărașului, similară structurii țării Românești, vezi David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în secolele XVI-XVII*, în *All Cluj*, VI, 1963, p. 161-312.

¹² O. Popa, *op. cit.* (vezi nota 1), 1931, nr. 5, p. 410-412.

¹³ Österreichisches Staatsarchiv. Abteilung 1: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Viena, fond Hungarica, cutia 8, pachet A, f. 61r, 62r.

doar spre supraveghere sau pază, Mailat spera desigur să i se accepte calitatea de "domn" sau stăpân al Făgărașului.

Speranțele boierului de la Comăna, ajuns familiar al curții regești, nu s-au împlinit întocmai acum, dar s-au apropiat de împlinire. În 1527, regele Ferdinand dă prin act scris jumătate din cetatea și domeniul Făgărașului lui Ștefan Mailat, cealaltă jumătate revenind lui Toma Nádasdy. Dania era însă teoretică, deoarece Ferdinand și partida sa nu controlau regiunea respectivă din estul regatului. În aprilie 1528, căpitanul de atunci, Nicolae Tomori, predă cetatea în mâinile lui Petru Perény, voievodul Transilvaniei, aderent încă al lui Zapolya. Perény informează adunarea țării și pe Ferdinand despre acest fapt, dar adunarea roagă pe Habsburg să nu decidă soarta cetății fără consultarea stărilor transilvane. Ferdinand mai face însă un act ferm de danie în favoarea lui Mailat în 1528. Donatarul nu este însă prea încântat de toate aceste promisiuni și danii teoretice, din moment ce el nu poate intra efectiv în stăpânirea patrimoniului său. În acest moment, făgărășeanul trece la Zapolya, care, imediat, îi donează și el cetatea și domeniul. La 2 iulie 1528, Mailat comunică brașovenilor că a intrat în posesia efectivă a Făgărașului și că are voință și bani să-l țină în mâinile sale¹⁴. Văzându-se stăpân pe domeniul dorit cu atâta insistență, "domnul" Mailat trece iarăși la Ferdinand, pe care-l sprijină împreună cu armata sa formată din boieri și supuși români. După înfrângerea ferdinandiştilor de către oștile moldovene la Feldioara (22 iunie 1529), Mailat se refugiază la Făgăraș, unde își găsește adăpost sigur. La fel se întâmplă și în 1530, când, după încercarea nereușită de a-l pune domn în Țara Românească pe Moise Vodă și după o captivitate grea, scapă ajutat de făgărășeni, care-l aduc între zidurile cetății¹⁵. Acuzat că ar vrea să țină singur Făgărașul (în februarie 1531, Habsburgul da act de donație pentru cetate lui Mailat, Nádasdy și Zalay) și incomodat de faptul că Ferdinand nu poate controla Transilvania, Mailat se alătură iarăși aderenților lui Zapolya. Cu ajutorul cumnatului său Nádasdy, boierul de la Comăna rămâne practic stăpânul cetății și al domeniului. După dobândirea calității de voievod al Transilvaniei (1534), stăpânirea lui Mailat la Făgăraș devine și mai puternică. Și-a constituit aici o advărată curte, cu o cancelarie dispunând de dieci pricepuți în scrierea latină și chirilică¹⁶. În timpul voievodatului său transilvan, domnul Făgărașului a stăpânit cetatea și domeniul în relativă liniște. Abia la 15 august 1539, amenințat, după intrigile lui Gheorghe Martinuzzi, de oastea trimisă de Zapolya, Mailat se închide în cetate¹⁷. Aceasta este asediată dar, ca de fiecare dată, rezistă și trupele trebuie să ridice asediul. În 1540, regele Ioan Zapolya, bolnav, pornește el însuși spre Făgăraș, asediat din nou. Însă, la 18 iulie 1540, suveranul moare la Sebeș. Martinuzzi ordonă intensificarea asediului, în vederea prinderii domnului Făgărașului, dar nu obține rezultatele scontate. Mailat, cu sprijinul făgărășenilor, al unor magnați din Ungaria, la scutul promisiunilor lui Ferdinand, dorea mai mult ca oricând desfacerea Transilvaniei de Ungaria și organizarea ei într-un principat condus de el însuși. Numai că planurile marilor puteri, mai ales ale Imperiului Otoman, erau altele.

În vara anului 1541, trupele turcești, însoțite de cele ale domnilor Țării Românești (Radu Paisie) și Moldovei (Petru Rareș), trec în Transilvania, împotriva

¹⁴ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV/1, p. 305, nr. DLX.

¹⁵ O. Popa, *op. cit.* (vezi nota 1), 1931, nr. 6, p. 509-510.

¹⁶ P. Binder, *op. cit.* (vezi nota 1), p. 306.

¹⁷ O. Popa, *op. cit.* (vezi nota 1), 1932, nr. 1, p. 24.

lui Ștefan Mailat. Lor li se alătură și unele unități ardelenne și, cu toții, înconjoară cetatea Făgărașului. Lui Mailat i se întinde o cursă, mai ales prin concursul lui Petru Rareș¹⁸; este atras afară din cetate, capturat (iulie 1541) și apoi întemnițat la Constantinopol, unde avea să moară în decembrie 1550.

Ștefan Mailat a fost o personalitate puternică, specifică unei lumi frământate din epoca Renașterii și Reformei, când soarta Europei Centrale era în dispută și în schimbare. Era foarte greu de prevăzut spre care dintre competitori va înclina balanța. De aceea, "domnul liber al Țării Făgărașului", alături de foarte mulți dintre contemporanii săi, a oscilat între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zapolya, ambii ajunși în 1526 regi ai Ungariei. Ștefan Mailat a trecut dintr-o grupare în alta cu oarecare seninătate și chiar eleganță, dornic de propria mărire, de păstrarea și creșterea averii personale și, uneori, în momente cruciale, preocupat și de soarta țării. Unele treceri ale lui Mailat dintr-o tabără în cealaltă au fost doar formale, iar altele au părut determinate chiar de posibilitatea menținerii stăpânirii asupra Făgărașului. În general, nu a fost privit de opinia publică drept trădător, ci, mai degrabă, drept duplicitar și versatil, capabil de adaptare rapidă, în situații neprevăzute. În contextul epocii, toate acestea apăreau mai mult drept calități decât defecte. Ștefan Mailat a avut o viață zbuciumată și instabilă, plină de multe discontinuități, dar a păstrat o constantă până la 1541, anume stăpânirea cetății și domeniului Făgărașului, adică a locului de origine, de unde și-a extras adesea, în momentele cruciale, forța de rezistență și de supraviețuire.

ANEXA 1: BCU Cluj / Central University Library Cluj

Kapornak, 12 martie 1528

Ștefan Mailat, familiar al curții regale, promite lui Ferdinand de Habsburg că, primind cetatea Făgărașului numai pentru pază sau păstrare, este gata s-o înapoieze suveranului său când acesta i-o va cere.

Ego, Stephanus Maylad de Zwnyozegh, aule regie familiaris,/ fateor et promitto per presentes litteras, sub fide ac verbo/ boni viri et humanitate mea, quod quandocumque regia maiestas/ Hungarie et Bohemie etc., dominus meus clementissimus, castrum/ Fogaras, quod solum in custodiam a maiestate sua recepi/ a me repetierit, illud eidem maiestate regie vel ei quem/ michi maiestas sua ad hoc deputabit,/ sine mora, excepcione, tergiversacione aut alia quacumque excusacione/ reddere, rennunciare et ad manus eiusdem maiestatis sue/ restituere volo, dolo et fraude aut quavis alia sinistra/ machinacione in hiis postpositis penitus et semotis,/ harum litterarum testimonio manu mea propria scriptarum/ sigiloque mei anullaris impressione munitarum.

Datum/ in Kapornak, in festo beati Gregorii pape, anno/ Domini millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Originalul, pe hârtie, cu pecete inelară aplicată sub text, se află la Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, fond Hungarica, cutia 8/A, f. 61r.

Ediție: Fr. Schuller, Urkundliche Beiträge Geschichte Siebenbürgens von den Schlacht bei

¹⁸ Maria Holban, *op. cit.* (vezi nota 11), p. 218.

Mohacs bis zum Frieden von Grosswardein, în Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde, XXVI, 1894, fasc. 1, p. 266-267 (cu greșeli).

ANEXA 2:

Kapornak, 12 martie 1528

Ștefan Mailat, familiar al curții regale, promite lui Ferdinand de Habsburg că va restitui cetatea Făgărașului atunci când suveranul i-o va cere.

Ego, Stephanus Maylad de Zwnyozegh, aule regie familiaris,/ fateor et promitto per presentes quod, quandocumque regia maiestas, dominus/ meus clementissimus, castrum Fogaras repetierit, sine/ ulla contradictione, restituere volo, immo promitto, fide et/ humanitate et honore meo mediante, harum mearum vigore/ et testimonio litterarum mediante.

Datum in Kapornak,/ in festo beati Gregorii pape, anno Domini millesimo/ quingentesimo vigesimo octavo.

Originalul, pe hârtie, cu pecetea inelară aplicată sub text, se află la Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, fond Hungarica, cutia 8/A, p. 62r.

Etienne Mailat et le Pays (avec la cité) de Făgăraș

(Résumé)-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Etienne Mailat se situe parmi les Roumains qui, devenues catholiques, ont obtenu importantes fonctions dans le cadre du Royaume de la Hongrie et particulièrement du voïvodat de la Transylvanie. Il a vécu pendant la première moitié du XVI-e siècle et il a eu une double identité: au début, roumaine et orthodoxe et puis catholique (à la fin calviniste) et hongroise. Il a été à la fois boyard roumain et noble hongrois. Etienne Mailat est devenu en 1534 voïvode de la Transylvanie (jusqu'au 1540), mais le titre qu'il a gardé à la longue, durant toute sa carrière, c'était celui de liber dominus Terre Fogaras ("libre seigneur du Pays de Fagaras"). Le Pays de Făgăraș est mentionné en 1222 sous le nom de Terra Blacorum ("Pays des Roumains"); la région se situe au sud de la Transylvanie et jusqu'au XV-e siècle elle s'est trouvée sous l'autorité des princes de la Valachie. Le Pays de Făgăraș est la seule région de la Transylvanie médiévale dans laquelle la structure sociale (pas seulement la structure ethnique) était semblable à la structure de la Valachie. Après le début de la crise du Royaume de la Hongrie (1526), Mailat a fait des efforts pour obtenir la cité (et le pays) de Făgăraș et il l'a obtenu (1527) et il l'a gardé jusqu'à la fin de sa carrière (1541). Pour la réussite de cette performance et pour son succès politique et social, Etienne Mailat a oscilé toujours entre les deux prétendants du trône de la Hongrie (Jean Zapolya et Ferdinand de Habsbourg), jusqu'au démembrement du Royaume (1541). Le Pays de Făgăraș était considéré à l'époque un duché libre et ses habitants (boyards et Roumains du commun ou serfs) étaient soumis au seigneur de la cité, regardé comme un vrais prince. Mailat a souvent sauvé sa vie entre les murailles de la cité. En quittant Făgăraș, il a été arrêté en 1541 et il a passé les dernières années de sa vie dans un prison ottoman.